

**СУНЬИЙ ИНТЕЛЛЕКТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ
АСОСЛАРИ ВА ПРОКУРАТУРА ФАОЛИЯТИГА ТАТБИҚ ЭТИШ
ИМКОНИАТЛАРИ**

Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси магистри
Шоймарданов Шохбоз Холбоевич

Замонавий ҳуқуқ фани тарихида бир хил технология бу қадар қисқа вақт ичида бу қадар кенг ҳуқуқий баҳсларнинг марказига чиқмаган, яъни сунъий интеллект бугунги кунда нафақат техника ва иқтисодиёт, балки ҳуқуқий тартибга солиш назарияси ва амалиётининг ҳам асосий муаммосига айланди. Тарихий нуқтаи назардан қаралганда ҳар бир технологик ривожланиш, яъни босма матбаа, телеграф, компьютер ўзига хос ҳуқуқий муаммоларни юзага келтирган ва ҳуқуқ тизими уларга мослашишга мажбур бўлган. Сунъий интеллект эса ушбу тарихий занжирдаги энг мураккаб ҳалқани ташкил этади, зеро у нафақат иш юритиш тезлигига, балки қарор қабул қилишнинг ҳуқуқий субъекти масаласига бевосита таъсир кўрсатмоқда.

Прокуратура фаолияти нуқтаи назаридан ушбу масала икки қутбли йўналиш ҳамда ўзига хос табиатга эга ҳисобланади. Бир томондан, сунъий интеллект технологиялари орқали жиноят тафтиш жараёнини тезлаштириш, фуқаролар мурожаатларини автоматлаштирилган тартибда таснифлаш, ҳужжатларни мазмунан таҳлил қилиш ва институционал ресурсларни оқилона тақсимлаш имкониятини беради. Иккинчи томондан, рақамли (алгоритмик) қарор қабул қилиш жараёнлари шаффофлик талаби, айбсизлик

презумпцияси ва одил суд ишини юритиш тамойили каби асосий ҳуқуқий кафолатларга нисбатан жиддий саволларни юзага келтиради. Рақамли (алгоритм) технологиялари ёрдамида чиқарилган хулоса инсон ақли томонидан чиқарилган хулосадан мазмунан фарқ қилмаслиги мумкин, бироқ унинг ҳуқуқий асоси, текширилувчанлиги ва масъулият тақсимоти бутунлай бошқача меъёрларни тақозо этади.

Шу боис биз сунъий интеллект тушунчасининг ҳуқуқий тавсифи, халқаро ва миллий нормативик асослари, прокуратура фаолиятига татбиқ этишининг назарий ҳамда амалий имкониятлари ва чекловлари, шунингдек ушбу масала юзасидан жаҳон ҳуқуқий адабиётида шаклланган назарий баҳслар изчил таҳлил қилишини мақсад қилдик.

Таъкидлаб ўтилган икки кутбли таснифдан мантиқан келиб чиқадиган дастлабки ва аниқ савол шундан иборатки, сунъий интеллект нима ва у ҳуқуқий жиҳатдан қандай тавсифланади?. Ушбу саволга жавоб бериш осон эмас, чунки сунъий интеллектнинг ягона, умумэтироф этилган ҳуқуқий таърифи бугунги кунда на халқаро, на миллий ҳуқуқ тизимларида мустаҳкамланмаган. Бундай аниқлик йўқлиги бежиз эмас. Чунки, мазкур масала жаҳон ҳуқуқий адабиётида узоқ йиллик академик баҳсларнинг ўзагини ташкил этиб, муаллифлар ўртасида методологик ёндашувлар тубдан фарқланади. Ҳуқуқий таърифнинг шаклланмаганлиги эса нафақат назарий тушунмовчиликка, балки прокуратура ва бошқа давлат органларининг сунъий интелектни амалиётга татбиқ этишида ваколат ва масъулиятнинг аниқ белгиланмаслигига олиб келади.

йилдаги “Сунъий интеллект тавсияси”да сунъий интеллект “аниқ мақсадлар учун тавсиялар, башоратлар ёки қарорлар чиқарувчи, реал ёки виртуал муҳитни белгиловчи машина асосидаги тизим” деб таърифланган¹. Мазкур таъриф технологик нейтраллик принципига асосланиб, сунъий интеллектни ўрганиш, мулоҳаза юритиш, тавсия ва қарор чиқариш функциялари орқали тавсифлайди. Европа Иттифоқининг 2024 йилдаги Сунъий интеллект тўғрисидаги Регламенти эса сунъий интеллектни “турли хилдаги мақсадлар учун мослашувчан башоратлар, контент, тавсиялар ёки қарорларни чиқара олувчи машина асосидаги тизим” деб таърифлаб, унга функционал ёндашувни устун қўяди.

Бироқ, бугунги кунда ҳуқуқий ҳужжатларда берилган мазкур таърифларнинг юридик жиҳатдан тугалланган деб хулосага келиш илмий жиҳатдан баҳсли тўлиқлиги баҳсли ҳисобланади. Профессор Л.Флоридининг таъкидлашича “сунъий интеллект тушунчасини фақат техник кўрсаткичлар орқали таърифлаш ҳуқуқий мақомни белгилашда ожизлик қилади, чунки ҳуқуқий тартибга солиш нафақат технологиянинг нима эканлигини, балки у нима қила олишини ва қандай ижтимоий-ҳуқуқий оқибатларга олиб келишини назарда тутиши шарт”².

Ушбу танқидга жавобан Ҳарвард ҳуқуқ мактаби профессори К.Когльянезе ва Д.Лерлар сунъий интеллектнинг ҳуқуқий тавсифи учун иккита мезон муҳим деб ҳисоблайди, яъни “мустақиллик даражаси

¹ OECD. Recommendation of the Council on Artificial Intelligence. OECD/LEGAL/0449. – Paris: OECD, 2019. – Para. 1.1. // <https://oecd.ai/en/assets/files/OECD-LEGAL-0449-en.pdf>

² Floridi L. An Ethical Framework for a Good AI Society: Opportunities, Risks, Principles, and Recommendations // Minds and Machines, 2018. №28(4). –P.707.

(автоматлаштирилган ёки мустақил)” ҳамда “қарор қабул қилиш оқибати (тавсия ёки мажбурий ижро)”³. Ушбу берилган тавсиф прокуратура органи фаолиятига татбиқ этишда айниқса муҳим маслалардан ҳисобланиб, прокурор сунъий интелект тавсиясини ўзи баҳолаб қарор чиқарадими ёки сунъий интелект қарори мустақил равишда ижро этиладими, деган саволларга ушбу фарқ масъулиятнинг ҳуқуқий тақсимланишини тубдан белгилаб бериши лозим бўлади.

Профессор Ю.А.Дмитриев ва Е.В.Шленева сунъий интелектни ҳуқуқий тартибга солиш борасида олиб борган тадқиқот ишлари орқали сунъий интелектнинг тегишли муносабатларда субъектлик ёки объект сифатида тан олинishi нуктаи назаридан таҳлил қилиб, у ҳали “ҳуқуқий субъект” эмаслиги ва у “ҳуқуқий объект” мақомида эканлигини таъкидлайди. Бундан ташқари, сунъий интелект тизими юридик шахс ёки жисмоний шахс каби ҳуқуқий субъект мақомига эга бўла олмаслиги, у яратилган ва бошқарилаётган технологик воситаси бўлиб, шу сабабли унинг ҳаракатлари учун масъулият унинг яратувчиси, оператори ёки фойдаланувчисига юкланиши, ҳақида хулосага келади⁴.

Биз мазкур ёндашувни Ўзбекистон ҳуқуқий тизими учун ҳам тўғри деб ҳисоблаймиз, чунки амалдаги қонунчилигимизда сунъий интелектни мустақил ҳуқуқий субъект деб эътироф этишга ҳеч қандай ҳуқуқий асос мавжуд эмас.

³ Coglianesi C., Lehr D. Regulating by Robot: Administrative Decision Making in the Machine-Learning Era // Georgetown Law Journal, 2017. №105. –P.1150.

⁴ Дмитриев Ю.А., Шленева Е.В. Правовое регулирование искусственного интеллекта: проблемы теории и практики. – М.: Проспект, 2021. –С.45-47.

Сунъий интеллектни халқаро миқёсда ҳуқуқий тартибга солишда учта асосий механизм шаклланмоқда. Ушбу механизмлар ҳуқуқий мажбурият кучи, тартибга солиш усули ва қамрови жиҳатидан бир-биридан тубдан фарқ қилади ва ҳар бири халқаро ҳуқуқий тартиботда алоҳида ўрин эгаллайди.

Биринчи механизм – диспозитив ҳуқуқ доирасидаги халқаро тавсиялар ва тамойиллар мажмуидан иборат бўлиш талаб этилади. Ушбу таснифга мансуб ҳужжатлар юридик жиҳатдан мажбурий кучига эга бўлмасдан, давлатлар учун сиёсий ва ахлоқий жиҳатдан мўлжал вазифасини бажаради. Халқаро Иқтисодий Ҳамкорлик ва Тараққиёт Ташкилотининг 2019 йилдаги Сунъий интеллект тавсиялари (OECD/LEGAL/0449) ушбу механизмнинг энг нуфузли намунаси ҳисобланади⁵. Унга дунёнинг 42 та давлати қўшилган бўлиб, давлат органлари фаолиятида сунъий интеллектни жорий этишда амал қилиниши лозим бўлган беш тамойилни белгилайди. ЮНЕСКО томонидан 2021 йилда қабул қилинган “Сунъий интеллект этикаси тўғрисидаги тавсия» ҳам ушбу механизмга мансуб бўлиб, инсон қадр-қиммати, шаффофлик ва ҳисобдорлик қоидаларини глобал миқёсда тарғиб қилади⁶. Диспозитив ҳуқуқ механизмининг асосий камчилиги сифатида унга риоя этилмаслиги учун ҳуқуқий санкциялар мавжуд эмаслиги билан баҳоланади. Бироқ, унинг афзаллиги технологик ривожланиш суръатига мослашувчанлигида намоён бўлади.

Иккинчи механизм – мажбурий ижро этиладиган минтақавий

⁵ OECD. Recommendation of the Council on Artificial Intelligence. OECD/LEGAL/0449. – Paris: OECD, 2019. – Principles 1.1-1.5. // <https://oecd.ai/en/assets/files/OECD-LEGAL-0449-en.pdf>

⁶ UNESCO. Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence. – Paris: UNESCO, 23 November 2021. – Para. 1. // <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000380455>

қонунчилик талаб этилади. Ушбу механизм ҳозирги кунгача энг кенг ривожланган Европа Иттифоқида намоён бўлмоқда. Европа Иттифоқининг 2024 йил 13 июндаги “Сунъий интеллект тўғрисида”ги Регламенти (Regulation 2024/1689, AI Act) дунё тарихида сунъий интеллектни тартибга солувчи биринчи кенг қамровли, юридик мажбурлов кучига эга қонунчилик ҳужжати сифатида тарихий аҳамиятга эга ҳисобланади⁷. Регламент таваккалчилик асосидаги тасниф тизимини жорий этиб, жиноят ишлари бўйича иш юритишда қўлланадиган алгоритмик тизимлар “юқори таваккалчиликга асосланган тизимлар” тоифасига киритган ва уларга нисбатан тушунтириш, инсон назорати ҳамда аввалдан мувофиқлик текшируви мажбуриятини белгилаган. Мазкур минтақавий қонунчилик механизми ўз ҳудудида тўлиқ мажбурий бўлса-да, қамровининг амал қилиш чегараси чекланганлиги унинг глобал самарадорлигини чеклайди.

Учинчи механизм – халқаро шартноматик мажбурий тартибга солиш маслаларни қамраб олади. Бу механизм ривожланишнинг дастлабки босқичида бўлиб, унинг тарихий аҳамиятга эга биринчи намунаси Европа Кенгашининг 05.09.2024 йилдаги “Сунъий интеллект тизимлари билан боғлиқ инсон ҳуқуқлари, демократия ва қонун устунлиги тўғрисида”ги конвенцияси ҳисобланади⁸. Ушбу ҳужжат сунъий интеллект соҳасида юридик мажбурлов кучига эга биринчи халқаро шартнома мақомига эга бўлди. Конвенция нафақат Европа Иттифоқи аъзолари, балки учинчи

⁷ Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). - OJ L 2024/1689, 12.7.2024. - Art. 6, Annex III (para. 6, 7, 8). // <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng>

⁸ Council of Europe Framework Convention on Artificial Intelligence and Human Rights, Democracy and the Rule of Law" (CETS №225) // <https://www.coe.int/en/web/artificial-intelligence>

давлатлар томонидан ҳам имзоланишига очиқ бўлиб, глобал мажбурий стандарт қоидаларини яратишга қаратилган дастлабки уриниш сифатида баҳоланади. Бироқ ратификация жараёни ҳали яқунланмаган ҳамда самарали халқаро бошқарув тизими шаклланиши учун вақт ва сиёсий ирода талаб этилади.

Хулоса ўрнида таъкидлаш лозимки, ушбу уч механизм бир-бирини тўлдирувчи, аммо ҳали ягона мувофиқлаштирилган тизим сифатида фаолият юрита олмаётган қатламлар ҳисобланади. Дизпозитив ҳуқуқ кенг қамровли, лекин мажбурий эмас. Минтақавий қонунчилик мажбурий, лекин географик жиҳатдан чекланган бўлса, халқаро шартномавий механизм эса универсалликка интилаётган, бироқ ҳали шаклланиш босқичида эканлигини тан олиш мумкин. Прокуратура фаолиятига сунъий интеллектни жорий этаётган Ўзбекистон учун ушбу уч механизмнинг ҳозирги ҳолати шуни англатадики, ягона мажбурий халқаро стандарт мавжуд эмас ва миллий қонунчилик бўшлиқларини тўлдириш давлатнинг ўз масъулияти ҳисобланади.

Ўзбекистонда сунъий интеллектни ҳуқуқий тартибга солишнинг миллий базаси тадрижий равишда шаклланмоқда. Бу борада Ўзбекистон Республикаси Президентининг 05.10.2020 йилдаги “Рақамли Ўзбекистон – 2030” стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида” фармони⁹ қабул қилиниб, унда сунъий интеллект билан технологияларини давлат бошқарувига жорий этиш давлат

⁹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 05.10.2020 йилдаги “Рақамли Ўзбекистон – 2030” стратегиясини тасдиқлаш ва уни самарали амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-6079-сонли фармони // <https://lex.uz/docs/5030957>

сиёсатининг устувор йўналишлари қаторига киритилди. 2021 йилда Ўзбекистон Рақамли иқтисодий ривожлантириш вазирлиги ташкил этилиб, унда сунъий интеллект тизимларини татбиқ этишни мувофиқлаштириш вазифаси унга юклатилди. Бундан ташқари, вазирликлар ва унга тенглаштирилган идораларнинг тегишли қарорлари билан сунъий интеллектни давлат органлари фаолиятига татбиқ этишнинг ҳуқуқий механизмларини ишлаб чиқиш вазифаси белгиланди.

Бироқ шуни тан олиш зарурки, Ўзбекистонда ҳозирги кунгача сунъий интеллектни прокуратура фаолиятига татбиқ этишни аниқ ҳуқуқий асосда белгиловчи алоҳида қонун ёки қонуности ҳужжат қабул қилинмаган. Амалдаги “Прокуратура тўғрисида”ги қонунни ҳамда “Фуқароларнинг муурожаатлари тўғрисида»ги қонунни сунъий интеллект технологиялари ҳали етарли даоажада ижтимоий-иқтисодий жабҳаларда мавжуд бўлмаган даврда қабул қилинган бўлиб, рақамли тизимларни қўллашга нисбатан ҳеч қандай ҳуқуқий ҳолат белгиламайди. Шу боис Ўзбекистонда сунъий интеллектни маъмурий суд ишларига ҳамда прокурор фаолиятига татбиқ этишда ҳуқуқий бўшлиқ мавжуд. Амалиёт қонунчилик базасидан олдинга кетиб, айрим органлар сунъий интеллектни асосидаги тизимларни ҳуқуқий тартибга солинмаган ҳолда фаолиятга татбиқ этмоқда.

Назарий ва амалий жиҳатдан прокуратура фаолиятида сунъий интеллект технологиялари қандай йўналишларда татбиқ этилиши мумкинлиги масаласида ҳуқуқий адабиётларда тўртта асосий йўналиш ажратиб кўрсатилади. Улар қуйидагилар, яъни:

– сунъий интеллект орқали рақамли ҳужжатларни таҳлил қилиш ва
SJIF:5.219

таснифлаш. Бунда сунъий интеллект асосидаги тизимлар кенг ҳажмдаги ҳуқуқий ҳужжатлар, прокурорнинг таъсир чоралари билан боғлиқ ҳужжатлари ва мурожаатларни автоматлаштирилган таснифлаш ва таҳлил қилиш имконини беради. Профессор Р.Сискайнд “ҳуқуқий ҳужжатларни робот машина орқали таҳлил қилиш технологияси энди нафақат хусусий ҳуқуқий амалиётда, балки давлат прокуратура органларида ҳам стратегик ресурслар тежовчи ва сифат оширувчи восита сифатида жорий этилиши мумкин” деб таъкидлайди¹⁰.

– сунъий интеллект орқали жиноят билан боғлиқ таваккалчиликни баҳолаш алгоритмлари. Жаҳон амалиётида, хусусан АҚШ судлари ва прокуратуралари жиноятнинг такрорланиш таваккалчилигини баҳолашда COMPAS (Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions) каби рақамли тизимлардан фойдаланмоқда. Бироқ 2016 йилда ProPublica журналистлари Жулия Ангвин ва ҳаммуаллифлар томонидан ўтказилган тадқиқот COMPAS алгоритми афроамерикаликларни оқ танлиларга нисбатан икки марта кўпроқ “юқори таваккалчилик” деб белгилаётганини аниқлади. Рақамли назорат оқ танли аёлни 3% эҳтимол билан такрорий жиноят содир этади деб баҳоласа, оқ танли эркакни шу ёки ундан паст кўрсаткичларга эга бўлишига қарамай 45% эҳтимол билан баҳолади¹¹. Ушбу тадқиқот рақамли (алгоритмик) адолат (algorithmic fairness) масаласини жаҳон ҳуқуқий баҳсининг марказига чиқарди.

¹⁰ Susskind R. The End of Lawyers? Rethinking the Nature of Legal Services. – Oxford: Oxford University Press, 2010. –P.28-31.

¹¹ Angwin J., Larson J., Mattu S., Kirchner L. Machine Bias: There's Software Used Across the Country to Predict Future Criminals. And It's Biased Against Blacks // ProPublica, 2016. // <https://www.propublica.org/article/machine-bias-risk-assessments-in-criminal-sentencing>
SJIF:5.219

– муружаатларни рақамлатирилган (автоматлаштирилган) тарзда кўриш. Рақамли асосидаги тизимлар кириб келган муружаатларни таснифлаш, йўналтириш ва аввал берилган муружаатлар билан таққослаш функцияларини амалга ошириши мумкин. Бироқ ушбу жараёнда прокурор назоратининг ҳуқуқий доирасини белгилаш зарур. Алгоритм “такрорий муружаат” деб баҳолаган аризага нисбатан инсон назоратини таъминламасдан берилган рад жавоби процессуал ҳуқуқни бузиши мумкин.

– таҳлил ва ресурслар билан боғлиқ режалаштириш истиқболлари. Сунъий интеллект тизимлари ҳудуд бўйлаб жиноятчиликнинг таркиби ва динамикасини таҳлил қилиб, прокуратура ресурсларини режалаштиришга кўмаклашиши мумкин. Бироқ, профессор Д.К.Ситрон “истикболли таҳлил натижалари ижтимоий-иқтисодий тенгсизликни ҳуқуқий жараёнга кўчириш хавфини туғдиради ва кам таъминланган ҳудудлардаги аҳоли рақамли назоратнинг асосий “объекти”га айланиб қолади¹².

Сунъий интеллектни прокуратура ва умуман давлат органлари фаолиятига татбиқ этиш масаласида жаҳон ҳуқуқий адабиётида бир-бирига қарама-қарши икки илмий йўналиш шаклланган, яъни технологик имкониятларни умидворлик билан кутиб олувчи тарафдорлар ва ҳуқуқий хавфларни биринчи ўринга кўювчи огоҳлантирувчиларга бўлинган. Ушбу икки йўналиш ўртасидаги илмий мунозара бугунги кунда ҳам яқунланмаган бўлиб, тобора янги далил ва ҳодисалар асосида давом этмоқда.

Тарафдорлардан профессор Р.Сискайнд бу ҳолатни “сунъий интеллектни ҳуқуқий хизматларни демократлаштиришнинг асосий

¹² Citron D.K. Technological Due Process // Washington University Law Review, 2008. №85(6). –P.1249. SJIF:5.219

воситасидир” деб баҳолайди. Унинг фикрича, сунъий интеллект нафақат самарадорликни оширади, балки адолатга кенгроқ имкон яратади, яъни илгари фақат бой ёки таъсирли томонларга мумкин бўлган ҳуқуқий ҳимоя кенг аҳолига очилади¹³. Профессорлар К.Коглянезе ва Д.Лер ҳам “рақамли тартибга солиш” концепциясида сунъий интеллектнинг тизимлилиги ва масштабланувчанлиги инсон қарор қабул қилишдаги субъектив чекловлардан устун бўлиши мумкинлигини исботлашга уринади. Мазкур ёндашувга кўра, агар рақамли технологиялар тўғри ташкиллаштирилган бўлса, у одамга хос хатолар ва холис бўлмаслик, чалғиш, чарчоқ, шахсий мойиллик каби омиллардан холи равишда бир хил вазиятларга ҳар доим бир хил баҳо беради¹⁴.

Огоҳлантирувчи тарафдорлари сифатида эса Д.К.Ситрон, Ф.Паскуале ва Ш.Зубоффлар эътироф этилган. Уларнинг илмий қарашларида рақамли муносабатларни ҳуқуқий тартибга солиш жараёнига масъулият билан қарамаслик ҳолатлари аллақачон конституциявий муаммога айланаётганини исботлаб берди. Рақамли муносабатлар ва уларни амалга оширувчи инновацион технологиялар фаолияти шаффоф бўлмаса, фуқаро ўз ҳуқуқини ҳимоя қилиш учун зарур маълумотдан маҳрум этилади.

Профессор Ф.Паскуале “қора кути” моделига илмий жиҳатдан фикр юритар экан амалиётда тизимли муаммони илмий асосларини танқид остига олиб, шаффоф бўлмаган алгоритмлар ҳисобдорлик тамойилини, яъни демократик бошқарувнинг асосини изчил равишда таҳдид остига

¹³ Susskind R. Tomorrow's Lawyers: An Introduction to Your Future. – 3rd ed. – Oxford: Oxford University Press, 2023. –P.87.

¹⁴ Coglianese C., Lehr D. Regulating by Robot // Georgetown Law Journal, 2017. № 105. –P.1160.

қўяётганлиги ҳақидаги фикрни илгари суради¹⁵.

Профессор Д.Ситрон эса бу борада яна бир муаммоли вазиятни таҳлилига эътибор қаратиб, рақамли муносабатлардан келажакда у томонидан юз бериши мумкин бўлган оқибатлар пировардида уни жамиятни назорат қилишга ўтиб кетиш хавфи бор. Бу эса давлат органлари қўлидаги сунъий интеллектни фуқаро устидан янги хилдаги институционал кучга айлантиради¹⁶.

Тадқоқтчи Р.Биннс ўз тадқиқот ишлари орқали рақамли адолат тушунчасини янада мураккаблаштириши мумкинлигини, алгоритмик адолат ягона, қатъий тушунча эмас, балки у камида олти мустақил тушунчани ўзида жамлашини ҳамда тенг муносабат, тенг уддалаш, тенглаштирилган аниқлик, индивидуализм ва тизимлилик асосланиши лозимлигини, ушбу тушунчалар математик жиҳатдан бир вақтнинг ўзида амалга ошириб бўлмаслигини, таъкидлайди¹⁷. Унинг олиб борган ушбу таҳлили прокуратура фаолиятидаги сунъий интеллект учун ҳам долзарб бўлиб, у рақамли “адолат”га таянган ҳолатда ишлайди, деган хулоса қайси адолат мезони асосида чиқарилганлиги ҳуқуқий жиҳатдан аниқ белгиланмас экан, ишонарли эмас, деган хулосага келади.

Биз ушбу илмий бахс ва мунозаралардан келиб чиққан ҳолда сунъий интеллект “яхши” ёки “ёмон” деган саволни муҳокама қилиш эмас, балки

¹⁵ Pasquale F. The Black Box Society: The Secret Algorithms That Control Money and Information. –Cambridge: Harvard University Press, 2015. –P.8.

¹⁶ Citron D.K. Technological Due Process // Washington University Law Review, 2008. №85(6). –P.1287.

¹⁷ Binns R. Fairness in Machine Learning: Lessons from Political Philosophy // Proceedings of the 1st Conference on Fairness, Accountability and Transparency, 2018. –P.159.

унинг жамиятдаги тутган ўрни қай даражада бўлади, у тарафдан келирилган фойдалар ёки унинг фаолиятдан келиб чиқадиган зарар қандай ҳуқуқий тартибга солинади, деган саволлар ҳамон сўроқ остида турганлигини кузатишимиз мумкин. Қайси ҳуқуқий шарт-шароитлар мавжуд бўлганда сунъий интеллект прокуратура фаолиятини инсон ҳуқуқларини камситмасдан самарали қилади, деган саволга қуйидагича жавоб бериш мумкин. Мавжуд ёндашувлар асосида уч асосий тамойил тамойил шаклланади, яъни:

– тушунтирувчанлик тамойили, бунда сунъий интеллект қарорининг хулоса қисмига ўзгартириш киритиш ва уни назотадан ўтказиш тартибини белгилаш;

– инсон назорати тамойили, бунда юқори таваккалчиликга асосланган қарорлар мустақил равишда сунъий интеллект томонидан чиқарилмаслиги;

– ҳуқуқий масъулиятнинг аниқлиги тамойили, бунда сунъий интеллект қарори натижасида ҳуқуқи бузилган шахс кимдан қандай тартибда ҳуқуқий муҳофаза сўраши мумкинлигини биладиган бўлиши.

Прокуратура фаолиятига сунъий интеллектни жорий этишнинг Ўзбекистон учун имкониятлари ва чекловлари аниқ ҳуқуқий таҳлилни тақозо этади. Бунинг ижобий имкониятлар қаторида қуйидагилар алоҳида кўрсатилиши лозим. Жумладан, “манзил” электрон ҳужжат алмашинуви тизими орқали тўпланаётган жиноий процессуал ҳужжатлар базасини машина ўрганиши орқали таҳлил қилиш мумкин. Бундан ташқари, “Муроожаат.уз” тизимидаги мурожаатларни автоматик таснифлаш ва йўналтириш орқали прокуратура иш юқини камайтириш мумкин. Шу билан

бирга маъмурий хатоларни аниқловчи интеллектуал аудит тизимлари жинойтлар ва коррупцияни кашф этишда ёрдам бериши мумкин.

Ушбу масалани ҳуқуқий ечимига келадиган бўлсак, қуйидаги ҳуқуқий чекловлар мавжудлигини унитмаслигимиз лозим. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси “Прокуратура тўғрисида”ги қонунда сунъий интеллект асосидаги тизимларни ваколатли воситалар қаторида кўрсатувчи норма мавжуд эмаслиги, шахсий маълумотларни ҳимоя қилиш тўғрисидаги ҳуқуқий ҳужжатлар сунъий интеллект тизимлари ишлатадиган маълумотлар тоифасини тўлиқ қамраб олмаслиги, сунъий интеллект тизимида белгиланган “тушунтирувчанлик” ва “инсон назорати” талабларига ўхшаш миллий стандартлар ишлаб чиқилмаганлиги билан изоҳлаш мумкин.

Хулоса сифатида шунини таъкидлаш зарурки, сунъий интеллект технологиялари прокуратура фаолиятига, жумладан фуқаролар муурожаатларини кўришга татбиқ этиш масаласида назарий ва амалий имкониятлар мавжуд. Бироқ ушбу татбиқ ҳуқуқий кафолатлар тизимсиз амалга оширилса, инсон ҳуқуқлари, шаффофлик ва прокурор масъулиятига нисбатан жиддий таҳдидларни юзага келтиради.

Жаҳон ҳуқуқий адабиётидаги баҳс таҳлили шунини кўрсатадики, ушбу масала бўйича яқдиллик мавжуд эмас, бироқ тушунтирувчанлик, инсон назорати ва масъулиятнинг аниқлиги тамойиллари консенсусга яқинлашилаётган нуқталар сифатида ажратиб кўрсатилади. Ўзбекистон учун эса юзага келаётган сунъий интеллектга асосланган рақамли амалиётни ҳуқуқий кафолатлар тизими билан таъминлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси “Прокуратура тўғрисида”ги қонунга тегишли ўзгартиришлар

киритиш ва сунъий интеллектга хос бўлган юқори таваккалчиликни ҳуқуқий жараёнларда қўллаш учун миллий стандартларни ишлаб чиқиш зарурлиги асосий хулосаларимиздан бири ҳисобланади.